

Eörsi István: Széchenyi és az árnyak

A mai magyar irodalom alkotói közül **Eörsi István** volt az első, aki a Pesti Színházban darabban jelentkezett: jó öt éve a *Hordók* című groteszkjének premierjével. Az idei évadban a színház elsőként **Eörsi Széchenyi és az árnyak** című tragikomédiáját tűzte műsorra.

Mivel Németh László a magyar múlt legtöbb kiemelkedő alakjáról drámában mondta el a véleményét, most is az ő *Széchenyije* villanhat a néző, a kritikus agyába. Szögezzük le mindjárt: Németh László és **Eörsi** hőse közt van ugyan hasonlóság, lényegében azonos helyen és nagyjából azonos időben zajlanak az események is, ám **Eörsi** műve — az árnyak jóvoltából — merőben eltérő, önálló.

Őrült volt-e Széchenyi? Súlyosan beteg ember — vagy csupán örültséget színlelő, de ragyogó értelmét hajlott korára s a szorító körülmények közt is megőrző. „legnagyobb magyar”? Máig áll a vita; irodalmi alkotások általában a második nézetet vallják. **Eörsi** azzal teremti meg kitűnően darabja közegét, hogy Széchenyiben a lángszét és a szenilis aggot is fölmutatja. A vizionálás, az árnyak fojtogató jelenléte egyrészt utal az örültségre, ugyanakkor nem oly súlyos örültség (sőt, akár normális reagálásnak, a gondolatok meglevenedésének is fölfogható), hogy ne legyen tekintély- és mítosz-romboló.

Eörsi játéka a nevezetes döblingi házkutatás után, egy-másfél nappal az öngyilkosság (?) előtt állítja elének hősét. Azt vizsgálja — illetve vizsgálta magával Széchenyivel: volt-e más lehetőség, mint a húsvét éjjeli megváltó pisztolygolyó?

Az író válasza tagadó. A besúgóktól körülvett Széchenyinek Babarcsi báró, a bécsi udvar lakája rideg tárgyilagossággal és a „jó magyar hazafi” látszatérzelmeivel adja tudtára: Bécsnek, Budának és önmagának is azzal használhat leginkább, ha immár távozik a történelmi színtérről. S az öngyilkosságon kívül nincs „elegáns” és kellemetlen következményekkel nem fenyegető megoldás.

A Széchenyi képzeletében kavargó és színpadilag ügyesen megidézett árnyak — Babarcsiéhoz hasonló cinikus logikával, édeskés ostobasággal vagy teljes közömbösséggel — ugyancsak az öngyilkosság gondolatát sugallják hősünknek. A játék — a minden lehetséges utat végig járó, következetes és kétségbeesett vizsgálódás — itt vált tragikus groteszkbe. Széchenyinek magának is van pisztolya — egyvel Babarcsi is megajándékozta. S Széchenyi Ödön, a már-már maián céltalanul lődörgő fiú, azután Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél, a két ifjú „jóbarát” szívességéből, sőt: Kossuth Lajos és Metternich Kelemen jóvoltából is egyre gyűlnek a fegyverek Széchenyi fiókjában... Ez az az eset, amikor a darab elején (majd közepén és végén) látható pisztolyoknak egyáltalán nem szükséges elsülniük — az (ön)gyilkosság itt már érdektelen, a mű világába nem kíváncsi esemény. Széchenyitől a lassan kivilágosodó színházban búcsúznak, az egyre növekvő fényben a színpad már alig hangszúlyosabb, mint a nézőtér: egy halálraírt, csapzott hajú

nagy öregember próbál dallamot előcsalogatni kedves fuvalójából, de csak nevelés és megrendítő szipitásokra, nyálásügyetlen szörcsögésre futja az erejéből.

Eörsi művének hagyományos értelemben vett drámaisága, cselekmény-izgalma nincs: a játszma végét már az osztásnál tudjuk. Széchenyi viaskodása az árnyakkal és a valósággal — ez az agytorna adja a drámai feszültséget. Ha a néző hajlandó Széchenyivel együtt járni végig az utat, arra is rá kell döbennie: nemcsak — talán nem is elsősorban a magyar történelem egy hatalmas alakjáról van szó, hanem általában a tehetetlenségre, télen-ségre kényszerülő-kárhóztottot személyiségről is.

*

A darabot **Horvai István** rendezte. **Lakner László** zsúfolt, nyomasztó, időt-teret kitérítő díszletei közt remekül teremtette meg az előadás atmoszféráját. Horvainak igen jó érzéke van az árnyalatnyi (és árny-) apróságokhoz, a szinte alig észrevehető nüanszokhoz — s ahol erre van szükség, ott kiválólt alkot. **Nincs** azonban igazán érzéke a groteszk **Eörsi** képviselte fajtájához. A mű elején elhangzik egy ilyesfajta mondat: a sorsdöntő esemény a levegőben lóg. Széchenyi erre azt feleli: még mindig jobb, ha az esemény lóg a levegőben és nem azok, akik csinálják. Ez lehet favicc — de ez a nyelvi humor (szó szerinti akasztófahumor) lehet az előadás „ars poeticája” is. Ezt a hangnemet **Horvai** néha nem találja el. Végző soron azonban munkájáról elismeréssel szólhatunk.

Széchenyi szerepét a színpadra hosszabb szünet után visszatérő **Várkonyi Zoltán** alakítja. Őt nem lengi körül az a történelmi levegő, ami például Bessenyei Ferenc Széchenyijét; s groteszkről lévén szó, ez nagy szerencse. **Várkonyi** pompásan végíti a lenyűgöző és a szenilis vonásokat — nem tudjuk biztosan: nem akkor lenyűgöző-e, amikor szenilis, és nem gyűgős-e legbölcsebbnek tűnő eszmefuttatása.

Mellette **Páger Antal** ápoltja a legsikerültebb, és **Tahi Tóth László** orvosa — akarva-akaratlanul ők is halálra szánják Széchenyit. **Bulla Elma** árnyként tetszett jobban; „valóságos” szerepe megíratlan. **Mádi Szabó Gábor** egy fölösleges szerepben gyarapítja a komplett örültek számát; **Somogyváry Rudolf** szokott eleganciájával játszotta szokott cinikus szerepét. **Bitskey Tibor** Kossuth, **Benkő Gyula** Metternich epizód szerepében lehetett volna súlyosabb is; **Tordy Géza** viszont negyedórányi jelenlétét tudja — pompásan eltalálva a darab hangnemet — főszereppé súlyosítani. Korrektül szolgált az előadást **Kovács István**, **Nagy István**, **Kern András**, **Pándy Lajos**, **Osztér Sándor** és a sajátos mindig csak statisztaként foglalkoztatott **Farkas Antal**.

Az **Eörsi**-bemutató — ha esetleg a történészek vitatják is, ha nem is hiba nélkül való — sikeres produkció. Ismét egy jó pont a színház neve mellett.

TARJÁN TAMÁS